

ALLIKAS JA KOMMENTAAR

“TSENSUURI TÖÖ ON VÄGA VASTUTUSRIKAS.” DOKUMENTAALNE PILGUHEIT EESTI NSV GLAVLITI TEGEVUSELE AASTATEL 1941–1948

Tõnu Tannberg

Tsensuur oli Nõukogude Liidu kompartei olulisi kontrollimehhanisme. Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu dekreediga 6. juunil 1922. aastal asutati Hariduse Rahvakomissariaadi alluvuses Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsus ehk Glavlit (vn *Glavnoe upravlenie po delam literatury i izdatel'stv*) ülesandega võidelda Nõukogude režiimi ideoloogiliste vastastega. Glavliti pädevusse koondati järk-järgult sisuliselt kogu NSV Liidus ilmunud trükiste tsensuur. 1930. aastate lõpuks läks Glavlit NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu (alates 1946. aastast Ministrite Nõukogu) vastutusvaldkonda, kuid sisuliselt oli tsensuuriametkond allutatud kommunistliku partei allasutuste ja ametnike ning julgeolekuorganite juhtimisele.

NSV Liidu Glavlitile allusid samalaadsed asutused liiduvabariikides ja oblastites. Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu 23. oktoobri 1940. aasta määrusega loodi Eesti NSV Glavlit.¹ Määrus sätestas järgmist: “Poliitilise kontrolli teostamise ja riigi- ning sõjasaladuste hoidmise eesmärgil kõigis

¹ Eesti NSV Glavlit kandis hiljem erinevaid nimetusi, aastast 1966 ENSV MN-i juures asuv Trükiste ja Riiklike Saladuste Kaitse Peavalitsus.

Eesti NSV ilmuvates trükitooteis ja raadiosaateis asutada Kirjanduse- ja Kirjastamisasjade Peavalitsus”.²

Glavliti ülesanne oli vältida Nõukogude sõjaliste, riiklike ja majanduslike saladuste avaldamist trükisõnas ja meedias üldise eesmärgiga ära keelata igasuguste riigivõimule sobimatute mõtete ja informatsiooni avalikustamine ja jõudmine raamatukogudesse. Selleks rakendati nii eeltsensuuri (trükiste kontrollleksemplaride ülevaatamine enne avaldamist) kui ka järeletsensuuri (avaldatud trükiste kontroll, sobimatuks osutunud teoste hävitamine või kättesaadavuse tõkestamine). Tsensuuri teostamiseks koostati keelatud kirjanduse nimekirju ning koostöös julgeolekuorganitega trükis avaldamiseks keelatud andmete loetelusid, mis olid aluseks Glavliti tsensorite ehk volinike igapäevasele tööle. Keelatud kirjanduseks kuulutati esmajärjekorras väliskirjandus, st väljaspool NSV Liidu geograafilisi ja ajalisi piire (ka Eestis enne 1940. aastat) ilmunud kirjandus.

Glavliti loata ei saanud nõukogude ajal ilmuda ükski trükis ega meediaväljaanne (ametkondlikud kirjastused teostasid tsensuuri ise). Trükiste kontrollile lisaks oli Glavliti pädevuses ka kunstinäituste, teatrietenduste ja kontsertide repertuaari kontroll, kinokroonikate läbivaatamine ning suuniste andmine trükikodadele ja raamatukogudele. Tsensurid kontrollisid ka postisaadetisi (eeskätt postipakkide vahetust välisriikidega).

1980. aastate teisel poolel, kui NSV Liidu etteotsa tõusis Mihhail Gorbatsšov, hakkasid Glavliti kontrollifunktsioonid ühiskonnas järk-järgult taanduma. 12. juunil 1990. aastal kaotati NSV Liidus riiklik tsensuur, mis võttis ka seniselt tsensuuriametilt sisulised funktsioonid. Glavlit saadeti Eestis laiali 1. oktoobril 1990. aastal. Tõsi, ametkonna laialisaatmisega üleliidulisel tasandil siiski venitati ja see teostus ametlikult alles 25. oktoobril 1991. aastal.

Alljärgnevalt publitseeritakse Eesti NSV Glavliti tegevuse ülevaade aastatest 1940–1948. Tegemist on Eesti NSV Glavliti ülema Leonida Pälli (ametis 1946–1950) aruandega tollasele Eesti NSV parteijuhile Nikolai Karotammele 20. oktoobrist 1948.³ See dokument annab lühikese ametkondliku sissevaate Eesti NSV Glavliti tegevuse algusaastatesse. See markeerib tsensuuriametkonna põhilised tegevusvaldkonnad, toob esile tollased võtmetegelased ning kirjeldab ametkonna konkreetseid saavutusi, st fikseerib olulisemad tsensuuri hammasrataste vahele jäänud teosed ja autorid. See

² Vt lähemalt Rahvusarhiiv [edaspidi RA], ERA.R-17.1.5, l. 1. Eesti NSV RKN-i määrus 23.10.1940.

³ N. Karotamm lasi 1948. aasta hilissügisel kõigil partei- ja riigivõimuasutustel koostada analoogilised tegevuste ülevaated.

20.10.48
5.11Salajane.

233

A R U A N N EENSV Kirjandus- ja Kirjastusajade
Peavalitsuse tööst1941 - 1948

Besti NSV Kirjandus- ja Kirjastuspeavalitsus loodi 1940.a. oktoobri kuu lõpus. Ülemaks oli määratud sm. O.Lauristin, ülema asetäitjaks I.Šalnjev, UK/b/P Keskkomitee töötajate brigaadist. Tsensoor eina töötasid: kirjastuste toodangu kontrolli alal E.Kulaots, I.Keerdo, M.Rauk, E.Sukk, E.Rängel, A.Pöder, L.Klaassen. Ajalehtede alal töötasid - J.Juhkum, B.Plukk, A.Raadik, Nikolai j.t. Trükikodade kontrolli alal töötas F.Liblik. Raamatukogude puhastamise alal poliitiliselt kahjulikust kirjandusest töötasid - L.Krigal, Voltri, V.Arsenjev.

Arhiivi selle ajajärgu töö kohta säilinud ei ole, see hävitati enne evakueerimist 1941.a. augustis. Nõukogude Liidu tagalas teostas tsensuuri kontrolli ilmuvate trükistööde üle sm. O.Lauristin.

Kirjandus- ja Kirjastusajade Peavalitsuse ülesandeks oli sõja- ja riiklike saladuste avaldamist ära hoida ajakirjanduses, samuti jälgida kirjanduses õiget poliitilist ja ideoloogilist joont. Peavalitsuse kontrolli alla kuuluvad trükikojad/nende töörežiim, signaal- ja sundeksemplariide ära saatmine vastavatesse asutustesse ja organisatsioonidesse, mis kindlaks määratud NSV Liidu Ministrite Nõukogu korralduste alusel/, näituste kontroll, raamatukogude ja raamatukapluste puhastamine kõlbmatust kirjandusest, teatrie repertuaari kontrolli maakondades.

Peavalitsus töötab NSV Liidu Ministrite Nõukogu Voliniku juhendite kohaselt, tihedas kontaktis EK/b/P Keskkomitee Propaganda osakonnaga.

on väärtuslik info mõistmaks tollaseid poliitilisi olusid Eesti NSVs. Eesti NSV Glavliti tegevust on kõige põhjalikumalt kajastanud Kaljo-Olev Veskimägi oma monograafias “Nõukogude unelaadne elu”.⁴ Olulisi dokumente Glavliti tegevuse kohta on avaldatud Enno Tammeri raamatus “Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites”. Tammer on pikemalt tsiteerinud ka käesolevat aruannet, viitamata allikale.⁵ Lisaks väärivad esiletõstmist ka Endel Priideli allikmaterjalide kogumik⁶ ning Aksel Tamme meenutusteraamat kirjanike kokkupuudetest tsensuuriga.⁷ Olulisemad tsensuuri teemat käsitlevad üksikuurimused on avaldatud Piret Lotmani koostatud teemakohastes kogumikes.⁸

Dokument avaldatakse kärbeteta, tekstis on parandatud mõned ilmsed trükivead ja nurksulgudes on võimalusel lisatud tekstis mainitud isikute puuduvad eesnimi initsiaalid. Dokumendile on lisatud esmavajalikud kommentaarid. Enamiku dokumendis nimetatud isikute kohta leiab täiendavat informatsiooni eespool nimetatud K.-O. Veskimäe raamatust.

⁴ Kaljo-Olev Veskimägi, *Nõukogude unelaadne elu. Tsensuur Eesti NSV-s ja tema peremehed* (Tallinn: 1996).

⁵ *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*, koost Enno Tammer (Tallinn: Tammerraamat, 2014), 85–101.

⁶ Endel Priidel, *Vägikaikavedu ehk Vaim ja Võim 1940–1990 (kirjastamisoludest ja tsensuurist okupeeritud Eestis)* (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2010).

⁷ Aksel Tamm, “Ütle, tsensor, milleks sulle käärid” (*kirjanike ja kirjastajate võitlus tsensuuriga Eesti NSV ajal*). (Tallinn: Kuldsulg, 2012).

⁸ *Tsensor Eesti raamatukogus*, Eesti Rahvusraamatukogu toimetised 2, koost Piret Lotman. (Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 1991); *Uurimusi tsensuurist = Papers on censorship*, Rahvusraamatukogu toimetised 4, koost Piret Lotman (Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 1995).

Dokument

SalajaneARUANNE

ENSV Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsuse tööst

/1941–1948/

Eesti NSV Kirjandus- ja Kirjastuspeavalitsus loodi 1940. a. oktoobri kuu lõpus. Ülemaks oli määratud sm. O. Lauristin⁹, ülema asetäitjaks I. Šalnjev, ÜK/b/P Keskkomitee töötajate brigaadist. Tsensurina töötasid: kirjastuste toodangu kontrolli alal E. Külaots, I. Keerdo, M. Rauk, E. Sukk, E. Rängel, A. Pöder, L. Klaassen. Ajalehtede alal töötasid – J. Juhkum, B. Plukk, A. Raadik, Nikolai j.t. Trükikodade kontrolli alal töötas F. Liblik. Raamatukogude puhastamise alal poliitiliselt kahjulikust kirjandusest töötasid – L. Krigul, [L.] Voltri, V. Arsenjev.

Arhiivi selle ajajärgu töö kohta säilinud ei ole, see hävitati enne evakueerimist 1941. a. augustis. Nõukogude Liidu tagalas teostas tsensuuri kontrolli ilmuvate trükiteoste üle sm. O. Lauristin.

Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsuse ülesandeks oli sõja- ja riiklike saladuste avaldamist ära hoida ajakirjanduses, samuti jälgida kirjanduses õiget poliitilist ja ideoloogilist joont. Peavalitsuse kontrolli alla kuuluvad trükikojad /nende töörežiim, signaal- ja sundeksemplaride ära saatmine vastavatesse asutustesse ja organisatsioonidesse, mis kindlaks määratud NSV Liidu Ministrite Nõukogu korralduste alusel/, näituste kontroll, raamatukogude ja raamatukaupluste puhastamine kõlbmatust kirjandusest, teatrite repertuaari kontroll maakondades.

Peavalitsus töötab NSV Liidu Ministrite Nõukogu Voliniku juhendite kohaselt, tihedas kontaktis EK/b/P Keskkomitee Propaganda osakonnaga.

Eesti NSV Peavalitsuse sisemine struktuur oleks järgmine: Peavalitsuse keskparaat asub Tallinnas, aparaadis on ülem, ülema asetäitja, kaks osakonda – eelkontrolli ja järelkontrolli osakond, raamatukogude kontrolli sektor. Tartus – Tartu linna valitsus, igas ENSV maakonnas – volinik. Maakondade volinikud ja Tartu linna Valitsus alluvad otsestelt Eesti NSV Peavalitsusele. Maakondade volinikest on ainult viis täiepalgalised, kuna ülejäänud kuus volinikku töötavad kohakaasluse alusel ja saavad Peavalitsuselt töötasu ainult 150 rubla kuus. Maakondade töö maht on küllaltki suur, kohakaasluse alusel töötavad volinikud ei suuda oma ülesannetega täielikult toime tulla, pealegi maakonna

⁹ Olga Lauristin oli tsensuuriametkonna eesotsas alates 23. oktoobrist 1940 kuni 18. aprillini 1944.

komiteed vahetavad tihti neid töötajaid /volinikud on kinnitatud maakonna komiteede büroo poolt/, mistõttu raamatukogude puhastamise töö kohtadel on olnud alati suuresti takistatud.

1940–1941. a. oli tsensorite poolt teostatud suur hulk parandusi ja vahelesegamisi, enamalt jaolt poliitilis-ideoloogiliste vigade arvel, kuivõrd toimetajatena töötasid /kirjastuste koosseisus/ poliitiliselt nõrgalt ette valmistatud inimesed.

Statistilisi aruandeid ja arhiive sellest ajast ei ole säilinud, seepärast puudub mahatõmmete faktiline materjal.

Uuesti elustus Peavalitsuse töö 1944. a. veebruaris, kui NSV Liidu RKN voliniku poolt Moskvas määrati operatiivgrupp, kuhu kuulusid tsensoreina L. Klaasen ja A. Pöder. Grupp töötas Leningradis kuni 1944. a. septembri lõpuni, kus kontrolliti ilmuvaid ajalehti ja kirjandust. Leningradis valmistati ka ette tsensoreiks Tartu, Võrru ja Valka vastavad töötajad. Septembris asus tööle Peavalitsuse ülemana J. Ottender.¹⁰

Tallinna vabastamisel fašistlikest okupantidest septembri lõpul asus tsensorite grupp tööle Tallinna.

Kaadrid

Asunud Tallinna tekkisid esimesed raskused kaadrite komplekteerimisega, mis on kestnud käesoleva ajani. Tsensori kohustuste täitmine nõuab töötajalt head üldhariduslikku ja ideoloogilis-teoreetilist taset, vene ja eesti keele oskust. Tsensuuri töötajad teotsevad salajaste juhendite alusel, järelikult nad peavad olema igati kontrollitud inimesed.

Tsensuuri töö on väga vastutusrikas. Tsensoreiks harilikult peavad töötama partei liikmed.

1945. a. jooksul ei olnud võimalust komplekteerida kõik kohad, mis kindlasti oli suureks takistuseks ja puuduseks läbiviidavas töös. Tsensorite täiendamise ja töökvalifikatsiooni tõstmise eesmärgil on Peavalitsuses alates 1944. a. sügisest läbi viidud iganädalased seminarid. Seminaridel on õpitud tsensuuri juhendeid, lahendatud vastavaid õppe-ülesandeid, arutatud läbiläinud vigu, kuulatud ära ilukirjanduslike teoste analüüsi, töötatud läbi ÜK/b/P Keskkomiteede otsuseid ideoloogiliste küsimuste kohta, kuulatud loenguid vastavate spetsialistidelt sidemajanduse ja geoloogiliste küsimuste kohta, arutatud läbi tsensorite aruandeid oma töö ja mahatõmmete kohta ja muid küsimusi.

¹⁰ Ametlikult sai Jaak Ottenderist Eesti NSV Glavliti ülem kohe pärast O. Lauristini lahkumist sellelt ametikohalt 1944. aasta aprillis.

Poliitiliselt on tsensuuritöötajad ennast pidevalt täiendanud. 1945–1946. a. töötas Peavalitsuses poliitring sm. Ottenderi juhatusel. Käesoleval ajal 7 tsensurit õpivad Marksismi-Leninismi Õhtuülikoolis, 2 õpivad mittestatsionaarselt ülikoolis keeleteaduse ja kirjanduse fakulteedis, 2 tsensurit õpivad õhtukeskkooli viimases klassis, 2 tsensurit õppisid EK/b/P Keskkomitee juures olevas parteikoolis, teised tsensurid õpivad iseseisvalt partei lühikursust ja marksismi-leninismi aluseid. Kontrolli iseõppijate üle teostatakse pidevalt vastavate individuaalsete õppeplaanide alusel.

Maakondade tsensoreid on kutsutud 2 korda aastas vabariiklikele nõupidamistele. Nõupidamistel on arutusel olnud raamatukogude puhastamise küsimus, ajalehtedes läbi läinud vigade arutelu, tsensuuri juhendite õppimine. On teostatud väljasõite kohtadele maakonna-töötajate kontrollimiseks ja instrueerimiseks. Kontrollimise tulemused on tehtud teatavaks kõikidesse maakondadesse vastavate käskkirjadega. Maakondade töötajaid ei ole siiski veel küllaldaselt instrueeritud ja juhitud. Seda on takistanud kaadrite vähesus peaparaadis, mis ei võimalda suuremat hulka väljasõite. Suureks raskuseks on olnud ka asjaolu, et maakondade volinikud väga sagedasti vahelduvad ja uute tsensurite tööga tutvumine võtab palju aega.

1948. a. NSV Liidu Voliniku käskkirja alusel viidi läbi kõikide Eesti NSV täiepalgaliste tsensurite atesteerimine. Atesteerimine näitas tsensurite rahuldavat ettevalmistust nii tsensuuri juhendite tundmises kui ka poliitilistes küsimustes orienteerimises. Läbi kukkus ainult Pärnumaa tsensor Agejeva, kes ei tundnud küllaldaselt tsensuuri juhendeid, näitas vähiklikkust kirjanduse tundmises ja ei teadnud anda vastust mis on Maršalli plaan.¹¹ Tsensor Agejeva on asendatud uue töötajaga.¹²

Ajalehtede ja ajakirjade toimetajatega on peetud instrueerimis-koosolekuid tsensuuri juhendite tutvustamiseks.

Tsensuuri Peavalitsus ei ole suutnud saavutada kaadrite alal rahuldavat olukorda. Kaadrite alal on olnud suur liikuvus, keskmine tsensuritase on keskkooli haridus, mis ei rahulda nõuet tsensuuri tööks. Tsensuuris töötas lühikest aega tsensorina raamatukogude alal isik Hallisoo

¹¹ Maršalli plaan (ametlikult Euroopa taastamise programm) oli 1947. aasta juunis Ameerika Ühendriikide poolt algatatud abiprogramm sõjas laastatud Euroopa riikide aitamiseks ja kommunismi edasise pealetungi tõkestamiseks. Neli aastat kestnud programm sai endale nime tollase USA riigisekretäri George Maršalli järgi.

¹² Tõenäoliselt oli antud juhul tegemist Anastassia Agejevaga, kes oli aastatel 1945–1950 ühtlasi EK(b)P Pärnu maakonnakomitee instruktor.

Robert, kes arreteeriti kui vale nime all elanud Punaarmee desertöörunud Georg Kallip.¹³

Takistavaks asjaoluks tsensorite töös on Peavalitsuse ruumide kitsikus. 1946. a. EK/b/P Keskkomitee korraldusel tuli ajutiseks loovutada poolt Kirjandusajade Peavalitsuse ruumidest Ehitustöölise Ametiühingute Vabariiklikule komiteele. Käesoleval ajal töötab ühes toas 7 tsensorit. Iga tsensori juurde käivad toimetajad vastavate märkuste saamiseks, mis rikub teiste tsensorite töörahu., mõjub takistavalt töösse süvenemisele.

Tsensorete tervislik olukord on kogu aja jooksul olnud halb. Levinud on tsensorete hulgas südamehaigused ja närvirikked, mis on seletatavad nii öötööst kui ka suurest tööpingest.

Töö raamatukogude puhastamise alal

Ennesõjaaegsest Kirjandus- ja Kirjastusajade Peavalitsuse tegevusest raamatukogude puhastamise alal ei ole säilinud rohkem kui üks nimestik, mis oli trükki antud 1941. a. 9. mail.¹⁴ Kirjandus- ja Kirjastusajade Peavalitsus ei olnud selle käskkirja põhjal raamatuid veel kõrvaldanud. Peale selle avaldati 1940. a. Hariduse Rahvakomissariaadi Teatajas keelu alla kuuluvate raamatute nimekiri.¹⁵ Selle nimekirja põhjal raamatute kõrvaldamine ei olnud enne sõda lõpule viidud, raamatukogudes leidis peale okupatsiooni Teatajas avaldatud nimekirja raamatuid veel küllaldaselt. Peale Eesti NSV vabastamist fašistlikest okupantidest tuli esmajärjekorras likvideerida sakslastest mahajäänud laod, kus oli sajanendeid tonne fašistlikku propaganda kirjandust.

Antikvariaat-raamatukaupluses Tallinnas ja Tartus oli kogutud ligi 200.000 raamatut, mille hulgas oli palju fašistliku, nõukogudevastase, monarhistliku jne sisuga raamatuid. Antikvariaatides olevad raamatufondid said läbi vaadatud, kõik kõlbmatu kirjandus kõrvaldatud ja kehtestatud kord, et ükski raamat enne tsensori kontrolli ei tohtinud müügile minna. Turud olid üle külvatud nõukogudevastase kirjandusega. Tuli palju vaeva näha enne, kui vastavad organid /rahandusosakonnad, miilits/ loobusid raamatutega kauplemise lubade väljaandmisest.

¹³ Tõenäoliselt oli see isik 1922. aastal sündinud Georg Kallipe, kes 1941. aastal mobiliseeriti Punaarmeesse, kus ta tegi kaasa kogu sõjatee ning lahkus 1945. aastal Kuramaal omavoliliselt teenistusest. Arreteeriti 1948. aasta märtsis.

¹⁴ Selle nimekirja oli kinnitanud O. Lauristini asetäitja Ivan Šalnev, üks paljudest Moskvast saadetud emissaridest, kes pidid kohalikel aitama läbi viia sovetiseerimisprotsessi.

¹⁵ "Avalikest ja koolide raamatukogudest kõrvaldamisele kuuluvate raamatute nimestik nr. 1 ja nr. 2", *Hariduse Rahvakomissariaadi Teataja*, 1940, nr. 2, 29–39.

Raamatukogudest tuli puhastada eeskätt fašistlik, nõukogudevastane, natsionalistlik kirjandus. Raamatute kõrvaldamise kohta on Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsuse ülem andnud ühiseid käskkirju Haridusministriga koolide raamatukogude kohta, Tervishoiuministriga raviasutiste raamatukogude kohta, Kultuurihariduslike asutuste komitee esimehega rahvamajade raamatukogude kohta, Ametiühingu Kesknõukogu esimehega ametiühingute raamatukogude kohta.

ENSV-s oli raamatukogusid 1944. a. – 1945. a. 855, neist kõrvaldati 1945. aastal 145.172 raamatut.

1946. a. oli raamatukogusid 1798, kõrvaldati raamatuid 51.454.

1947. aastal raamatukogusid oli 2098, raamatuid kõrvaldati 83.745.

1948. aastal kuni oktoobrini raamatukogusid – 2222, raamatuid kõrvaldati 165.843.

Üldse on kõrvaldatud 1944 novembrist kuni 1948. a. oktoobrini – 446.214 raamatut /siia hulka ei kuulu okupatsiooniaegsete ladude raamatud, kust veeti välja tsensuuri Peavalitsuse korraldusel tonnide kaupa kirjandust paberivabrikutesse/.

ENSV Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsuse Ülema käskkirjadega on kõrvaldatud 5.251 nimetust, nende hulgas eestikeelseid – 2.308, saksa-keelseid – 1.948, venekeelseid – 892.

Raamatukogude kontrollimisel on esinenud raskusi. Suuremal osal raamatukogudest puuduvad kataloogid-kartoteegid, mis raskendab raamatukogude kontrollimist. Tuleb vaadata iga üksikut raamatut riulitest, selle asemel, et teostada kontrolli kataloogi järgi. Seal raamatukogudes, kus kataloogid esinevad, on nad koostatud süsteemita, puudub isegi jaotus keelte järgi, vene ja ladina alfabeet on liidetud ühte, Inventar-raamatud on sisse seatud hooletult erivihikutesse, lahtistele paberilehtedele. Raamatute sissekandmisel ei ole märgitud autoreid, väljaandmise aastaid, mis kõik raskendab kontrollimist.

Esmajärjekorras on raamatukogudest kõrvaldatud kirjandus, mis on ilmselt fašistliku, nõukogudevastase, kodanlik-natsionalistliku sisuga, ka ülejäänud kirjandust kontrollitakse Peavalitsuses süstemaatiliselt. Peab tunnistama, et enne nõukogude korda Eestis ilmunud kirjandus, tuleb suuremalt osalt kõrvaldada. Vaatamata sellele, et mõned teosed omavad kirjanduslikku või teaduslikku väärtust, kuna aga neis teostes tuleb ette natsionalistlikke või koguni nõukogudevastaseid väljendusi, tuleb nad üldiselt kasutamisest kõrvaldada. Nii on tulnud kõrvaldada ajakiri "Looming" /kuni 1940 juulini/, ajakiri "Varamu", "Eesti kirjandus", osaliselt "Eesti Entsüklopeedia".

Kõrvaldatud kirjandust paigutatakse igasse erifondi kaks eksemplari. “Eesti Entsüklopeedia” ja ajakiri “Loomingu” aastakäigud on paigutatud kõik erifondidesse.

Eesti NSV-s on 4 erifondi: Riikliku Avaliku Raamatukogu juures, Teaduste Akadeemia juures /filiaal Tartus/, Välisministeeriumi juures ja Tartu Riikliku Ülikooli juures.

Väga halb olukord on Tartu Riikliku Ülikooli üldraamatukogus. Raamatukogu korratuse tõttu suleti ta selle aasta algul Peavalitsuse ülema korraldusel üldiseks tarvitamiseks keelustatud kirjandusest puhastamiseni. Raamatuid antakse välja ainult erifondi juhataja loaga. Siisamaani pole raamatukogu puhastamistöös edusamme märgata. Kui seda tööd tehakse ka edaspidi sarnase tempoga, siis raamatukogu, mis sisaldab üle 1.000.000 raamatu, jääb suletuks veel aastaid. Selline olukord on aga lubamatu, kuna Tartu Ülikooli Raamatukogu on ENSV-s suurimaid, täiuslikemaid ja tarvilikemaid.

TRÜ juhatus ja raamatukogu direktor on suhtunud olukorrasse ükskõikselt, formaalselt, andes ainult lubadusi, neid täitmata jättes.

Halb olukord on ka TRÜ raamatukogu juures olevas erifondis, mis sisaldab vähemalt 10.000 raamatut. Raamatud on isegi põhinimestikku kandmata. Erifondi juhatajale ei osutata küllaldast abi raamatukogu direktori ja rektori poolt. Kui sarnane olukord edasi kestab, tuleb TRÜ erifond likvideerida.

Eelkontrolli töö

Eelkontrolli osakonna tsensorite töö kompetentsi kuulub kõik Eesti NSV kirjastustoodang, ajalehtede ja ajakirjade kontrollimine, igasugused püsitrükitooted, kujutava kunsti tooted, etiketid, ametlikud dokumendid nagu käskkirjad asutuste ja ministeeriumide juhatajate poolt, mida paljundatakse trükitehnilisel teel, raadio-ringhäälingu saated, näituste kontrollimine. Trükitoodete kontroll toimub enne teose trükkimist. 1945. aastal teostasid tsensorid üle vabariigi 295 mahatõmmet ja parandust, kuna tõsisemaid vigu oli läbi lastud Peavalitsuse enda arvestuse järgi 4. Trükitoodete konfiskeerimisi ei olnud. 1946. aastal mahatõmbeid ja parandusi – 591, vigu läbi läinud 60, konfiskeeritud valmis ja poolleiolevaid trükitöid 5. 1947. aastal mahatõmbeid ja parandusi 621, vigu registreeritud 27, trükitöid konfiskeeritud 10. 1948. aastal /kuni oktoobrini/ mahatõmbeid ja parandusi 619, vigu 26 ja konfiskeeritud valmis trükitöid 13.

Tsensoreid poolt on teostatud mahatõmmete ja paranduste arvu kasv ei näita muidugi seda, et trükitöid oleks hakatud halvemini koostama ja redigeerima, vaid seda, et tsensorid on aasta aastalt hakanud

põhjalikumalt teostama kontrolli, samuti on täpsemalt sisse viidud mahatõmmete ja paranduste arvestus. Võrreldes 1945. aastaga on tõusnud ka kirjastustoodang.

Toon mõned näited eelkontrolli tsensorite paranduste ja mahatõmmete kohta. 1945. a. ajakirjas "Pikker" oli Leida Kibuvitsa följeton "Mina armastasin fritsu". Följetonis sisaldus laimu kõikide eesti naiste kohta, et nemad oleksid nagu sakslastega sõbrustanud ja nutavad neid taga. Följeton sai kõrvaldatud ajakirjast tsensuuri näpunäidetel.

"Teadusliku kirjanduse" väljaandel ilmuvas agronoom Talvoja brošüürist, mis pidi propageerima kartuli mugultippude kasutamist istutusmaterjalina, sai kõrvaldatud lõppkokkuvõte: "Kuid need uued kartulipaljundamisvõtted jäävad meil praktiliselt kasutamata massilises ulatuses, see on veel praegu teooria!"¹⁶

Raamatus "Kodukudumine" tsensori poolt kõrvaldatud joonistus, milles kordus stiliseeritud fašistlik haakrist.

1946. aastal sai kinni peetud ajakiri "Pioneer" nr 1, mis oli trükkimiseks valmis, toimetaja poolt alla kirjutatud, kuid milles oli 60 korrektuuri viga, kus olid väga segased laste arusaamisele jutustused.

"Lauluvara" 3. ja 4. klassile autor R. Päts, toimetaja [G.] Ernesaks, sai tehtud tsensuuri poolt märkus täiendada nimetatud õpik pioneeride lauludega (õpikus oli ainult kaks pioneeride laulu).¹⁷

Tallinna Eriunivermag tahtis trükkida reklaamplakateid mille pildid olid võetud saksa fašistlikest žurnaalidest. Selline "reklaam" sai tsensuuri poolt keelatud.

Ladumisluba ei saanud Richard Rohti romaani "Kaks perekonda" esimene variant. Kirjastuse poolt sai tehtud käsikirja rida parandusi.¹⁸

Sai kinni peetud komöödia "Uus elu", autor Ardi Liives, oma ideoloogilise sobimatuse tõttu.¹⁹

Sai tagasi lükatud Mait Metsanurga vanade novellide kogu "Läbi elu", novellide apoliitilisuse tõttu.²⁰

¹⁶ Arno Talvoja, *Uusi kartuli paljundamise viise* (Tallinn: Teaduslik Kirjandus, 1945). Siin ja edaspidi on viidetes ära toodud dokumendis nimetatud teose ilmumisandmed.

¹⁷ Riho Päts, *Lauluvara. III ja IV klassile* (Tallinn: Pedagoogiline Kirjastus, 1946). Gustav Ernesaks oli selle raamatu vastutav toimetaja.

¹⁸ Richard Roht, *Kaks perekonda* (Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst, 1947).

¹⁹ Ardi Liives osales 16-aastasena selle näidendiga 1946. aastal ülevabariigilisel komöödiade võistlusel ja pärjati kolmanda kohaga (auhinnaks 5000 rubla). Näidend trükki ei jõudnudki, kuid hiljem lavastati seda mitmetes teatrites.

²⁰ Mait Metsanurga novellide kogumik jäi ilmumata.

Ajalehes “Sakala” Nr. 6 14. jaanuarist 1947 sai tsensori poolt kõrvaldatud järgmine trükiviga: “sm. Soosaar pöördub koosolijate poole kõnega teo-tada üksmeelselt Ülemnõukogusse esitatava deputaadi kandidatuuri”.

Kinni peetud käsikiri “Väikesed kullaotsijad” autor Ed. Nukk, toimetaja Küla oma ideoloogilise sobimatuse tõttu.²¹

Kinni peetud [R.] Kangro-Pooli järelsõna Gorki raamatule “Valitud teosed” kui segane järelsõna, mis ei anna õiget hinnangut Gorki loomingule.²²

On antud tagasi parandamiseks Leida Kibuvitsa lasteraamat “Tups ja Tuljak” hulgaliste ideoloogiliste vääratuste tõttu, mis esinesid raamatus.²³

Ümbertöötamiseks tagastatud A. Avaste raamat turba kohta, kus autor 11 leheküljel kõneleb turbatööstuse arenemisest Lääne-Euroopas, kuna turbatööstusest Nõukogude Liidus on märgitud 4 reaga.²⁴

Keelatud Debora Vaarandi luuletus kogust “Kohav rand” – “Tundmatu sõduri haud” oma müstitsismi tõttu.²⁵

Raadio Ringhäälingus keelatud edasi andmiseks reportaaž, kus Abhaasiast külla sõitnud 12. laulupeoks eestlased-kolhoosnikud, avaldasid vaimustatud arvamist Eesti üksiktalupidajate majandamise kohta.²⁶

Sai parandamiseks tagasi antud [M.] Nurmiku õpik “Eesti keel vene koolidele” toimetaja Lohk halbade illustatsioonide ja mitmesuguste poliitiliste kahemõttelisuste pärast.²⁷

Kirjanduslik lugemik 7. klassile A. Selmet sm Stalini tekstis “Kaljukotkas” esines ka Gorki sõnavõtt Lenini kohta. Trükipoognad said tagastatud kirjastusele vea parandamiseks.²⁸

Hulgaliselt on parandatud mitmesuguseid ebatäpsusi ja eksitavaid trükivigu, on kõrvaldatud ajalehtede ja ajakirjade veergudest sõja- ja riiklike

²¹ Eduard Nuki raamat jäi ilmumata.

²² Ilmselt on peetud silmas järgmist raamatut: Maksim Gorki, *Valitud jutustused* (Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst, 1947).

²³ Leida Kibuvits, *Tuljak ja Tups* (Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst, 1948).

²⁴ Tõenäoliselt peetakse silmas järgmist trükist: August Avaste, *ENSV turba katselisi koksistamisi* (Tartu: Teaduslik Kirjandus, 1947).

²⁵ Debora Vaarandi, *Kohav rand* (Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst, 1948).

²⁶ XII üldlaulupidu toimus 28.–29. juunil 1947. aastal.

²⁷ Õpik ilmus 1948. aastal kahes osas: Madis Nurmik, *Eesti keel, 1 = Uchebnik éstonskogo yazýka dlya III (IV–V) klassa* (Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus, 1948); Madis Nurmik, *Eesti keel, 2 = Uchebnik éstonskogo yazýka dlya IV–V klassov* (Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus, 1948).

²⁸ Ants Selmet, *Kirjanduslik lugemik 7. klassile, 2. osa* (Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus, 1948).

saladuste avaldamisi garnisonide olemasolu kohta maakondade linnades, sõjaliste tehaste kohta (tehas nr 890 jne.), plaanide täitmist absoluutarvudes avaldamiseks keelatud tööstusharudes, tööstustoodangu ja tööstusliku tooraine omahinda absoluutarvudes, riiklike kokkuostu hindu jne.

Järelkontrolli töö

Järelkontrolli ülesandeks Peavalitsuses on juba ilmunud trükiteoste kontrollimine, puuduste ja vigade äramärgimine ja sellega eelkontrolli tsensorite töö korrigeerimine. Järelkontrolli poolt on avastatud aastate jooksul terve rida vigu, mis teatavaks tehtud NSV Liidu volinikule kui ka EK/b/P keskkomitee Propaganda osakonnale.

Elkontrolli tsensorid ei ole suutnud täielikult ära hoida sõja- ja riiklike saladuste avaldamise katsed ajakirjas. Nii näiteks on avaldamist leidnud üksikutes maakondades garnisonide olemasolu jt.

Suuremateks vigadeks peab lugema seda, et tsensuur õigel ajal ei hinnanud õigesti Mart Raua "Kaks astjat", mis trükiti ära "Loomingus"²⁹, Felix Kotta "Ilmaennustus" avaldati "Postimehes"³⁰, Hugo Raudsepa "Minu esimesed kodud"³¹, Minni Raudsepa "Pikalt teelt"³², mis sai küll osaliselt parandatud, kuid parandused ei saanud muuta heaks pessimistlikku poeemi.

Valmis trükitoodetest on tulnud ära korjata 1945. aastal ajakiri "Pioneer" nr. 7–8, kus juhtkirjas Oktoobri Revolutsiooni kohta olid leidnud aset poliitilised vead.

Ajakiri "Mood", toimetaja Mari Adamson, sai konfiskeeritud teose kunstilise nõrga taseme tõttu.³³

²⁹ Vt ka Mart Raud, *Kaks astjat: värsse enne ja pärast sõda* (Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst, 1946).

³⁰ Venemaa eestlasest luuletaja Felix Kotta luuletus "Ilmaennustus. Maieelne följeton" ilmus Postimehes 16. aprillil 1947. aastal ja leidis tänu Nõukogude korda parodiseerivate sisule rahva seas üsna palju kõneainet: imestati, kuidas selline luuletus sai üldse ilmuda. Tollane Eesti NSV parteijuht reageeriski sellele teravalt, avaldades ajalehes Rahva Hääli avaliku kirja ajalehe Postimeesele ning tunnistas luuletuse avaldamise "jämädaks ideoloogiliseks eksimuseks". N. Karotamme kriitikat arutati 8. mail 1947. aastal toimunud ENSV Kirjanike Liidu koosolekul, kus patukahetsusega esines ka F. Kotta. Sama koosoleku päevakorras olid ka M. Raua luuletuse "Kaks astjat" möödalaskmised.

³¹ Hugo Raudsepp, *Minu esimesed kodud* 1. [kd.] (Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst, 1947).

³² Minni Nurme, *Pikalt teelt: luuletused ja poem* (Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst, 1947).

³³ EK(b)P KK sekretär August Kelberg kõneles almanahhi küsimuse esilekerkimise tagamaadest 1950. aasta märtsipleenumil. Pöördudes Eduard Pälli poole ütles A. Kelberg sel parteilisel foorumil: "Kui ma tulin 1946. a sõjaväest ja olin EK(b)P Keskkomitee ajakirjandussektori juhataja, toodi minu lauale üks ajakiri, mida andis välja Rakendus- ja Kunsti Instituut. See ajakiri oli välja antud endise kodanliku lipu värvides ja ei kujutanud

Ajaleht "Säde" nr. 21 – 1946. a. sai ära korjatud terve tiraaž haakristi kujutuse pärast viimasel leheküljel.

Sai ära korjatud noot "Surematus", Vettiku muusika, põhjusel, et pessimistlik muusika moonutas Mart Raua sõnad, mis pühendatud Leninile.³⁴

Sai ära korjatud 2. klassi aabits Maiste-Aller³⁵ halbade illustratsioonide tõttu.

1947. aastal sai ära korjatud mitu kollektiivse lepingu teksti, kus sm. Stalini tsitaat oli moonutatud. Selle asemel, et kirjutada "isetasuvus" olid mitmed kollektiiv-lepingud kirjutanud "iseteadvus" või "isetegevus", "iseseisvus" jne.

Suurimaks veaks sel aastal oli viga "Sovetskaja Estonija" Nr. 191, kus "morganismi" asemel sai trükitud "marksism" ja terve tiraaž tuli hävitada.

1945. aastal trükiti paljudes maakonna-lehtedes sotsialistliku võistluse lepingute tekste, mis olid koostatud väga halvasti. Näiteks esinesid neis järgmised punktid: täita juhatajate käske ilma vastu rääkimata, tööle mitte hilineda, töölt ilma loata mitte lahkuda. Tsensuuri poolt said tehtud vastavad märkused ja signaliseeritud sellest Propaganda osakonda.

Pärast "Rahva Hääles" ilmunud artiklit, missugused peavad olema sotsialistliku võistluse lepingud, muutus olukord põhjalikult.

Trükikodade töö ja režiimi kontrolli teostatakse Peavalitsuse poolt pidevalt. Viimase kahe aasta jooksul ei ole esinenud suuri kehtivate reeglite rikkumisi. Kõik signaal- ja sundeksemplarid trükitöödest saadetakse Üleliidulisele Raamatupalatile ja teistesse asutustesse nõutaval hulgal. Eksitus sundeksemplaride saatmisel esines trükikojas "Punane

endast vähimatki kunstilist väärtust. Oma võimupiire ületades keelasin selle ajakirja ära. Pärast seda algas põrgutants, jooksis kohale Adamson-Eric, kaebas Karotammele, kutsuti kokku nõupidamine. 15 minutit enne nõupidamist lugesite teie mulle ette sm. Karotamme kirja selle ajakirja asjus. Seal oli kirjutatud, et ei tohi anda võimalust sekumiseks inimestele, kes kunstist mitte midagi ei jaga, vaid on vaja ise juhtida, ning te soovitasite mul nõupidamisel vaht olla. Ma ütlesin, et kui seda nõuab EK(b)P KK I sekretäri prestiiž, siis ma vaikin, kuid jään oma arvamuse juurde. KK nõupidamisest võtsid osa ÜK(b)P KK esindaja sm Buzulukov ja sm Käbin. Nad mõistsid selle ajakirja hukka ning pärast sm Perovi sekkumist õnnestus meil selle ajakirja trükiladu hävitada ning teda mitte välja anda, ent tiraaž oli 50 000." ("A. Kelbergi sõnavõtt EK(b)P KK VIII pleenumil 1950. aasta märtsis", *Akadeemia*, 1999, 5, 1089–1990).

³⁴ Mart Raua luuletus, üks tuntumaid Vladimir Leninile pühendatud eesti luuletajate luuletusi, avaldati Rahva Hääles 21. jaanuaril 1943. Hiljem komponeeris Leo Tauts selle oratooriumiks koorile, sümfooniaorkestrile ja orelile, kasutatud Tuudur Vettiku muusika aga ei sobinud tollastele võimudele.

³⁵ 1947. aastal ilmus selle aabitsa 1. vihik: Hilda Maiste-Aller, Lydia Allikas, Natalie Pentre, *Vene keele aabits II klassile*, 1. vihik (Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus, 1947).

täht" poolt, kuid see sai parandatud ja nõutavad eksemplarid tagant jälle välja saadetud.

Kokkuvõtted

Eesti NSV Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsuse töös suurimaks raskuseks on olnud kaadrite puudus. Tsensurite väljaõpet tuleb toimetada otsekohe Peavalitsuses endas, õppuse läbiviimist on tublisti takistanud pingeline töö trükiteodete kontrollimise alal. Kui 1945. aastal oli läbi vaadatud trükipoognate arv 8,304, siis 1947. aastal teostati kontrolli 12.248 trükipoogna üle, kuna kaadrite hulk suurenes ainult ühe inimese võrra. Koosseisud kinnitati Moskvas 1944. aastal, kui ei olnud veel teada praktilist tööhulka. 1947. aastal leiti võimalus täiendada koosseisu ühe tsensuri arvel. Pealegi on tsensurite tööst tingituna (öötöö, ülekoormatus) haigestumise protsent Peavalitsuse töötajate hulgas väga suur.

Teiseks raskuseks on maakondade tsensurite sagedane vaheldumine. Asjaolu võiks parandada see, kui maakonna ajalehtede tsensurid oleks võetud EK/b/P Keskkomitee nomenklatuuri.

Kolmandaks peab Peavalitsus lähemal ajal lahendama ruumide küsimuse.

Võrreldes 1945. aastaga on tsensuuri Peavalitsuse töötajad palju kasvanud, omandanud vilumust töös ja tsensuuri juhendite praktilises rakendamises. Esmaülesandeks jääb ka edaspidises tegevuses tsensurite töökvalifikatsiooni, üldharidusliku ja teoreetilise taseme tõstmine, mis loob tingimused tööülesannete paremaks täitmiseks võitluses ideoloogilisel rindel kodanlik-natsionalistliku ideoloogia vastu ja riiklike- ning sõjasaladuste hoidmise eest ajakirjanduses.

ENSV KIRJANDUS- JA KIRJASTUSASJADE

PEAVALITSUSE ÜLEM

/L. PÄLL/ *Allkiri*

Nr. 426 c

20. oktoobril 1948. a.

ABSTRACT: *“The work of censorship carries a great deal of responsibility”. A documentary glimpse of the activity of the Estonian SSR Glavlit in 1941–1948*

Censorship was one of the important social control mechanisms of the Communist Party of the Soviet Union. The Main Administration for Literary and Publishing Affairs, or Glavlit (in Russian Glavnoe upravlenie po delam literatury i izdatel'stv), was established under the jurisdiction of the People's Commissariat for Education on 6 June 1922 by decree of the Russian SFSR Council of People's Commissars. Its task was to combat the ideological opponents of the Soviet regime. The censorship of essentially all printed works published in the Soviet Union was gradually placed under Glavlit's jurisdiction. By the end of the 1930s, Glavlit was transferred to the jurisdiction of the USSR Council of People's Commissars (starting in 1946 the Council of Ministers), but substantially, censorship officials were placed under the direction of subordinate institutions and officials of the Communist Party, and of the state security organs. The same kind of institutions in the Soviet republics and oblasts were subordinated to the central Glavlit of the USSR. The Glavlit of the Estonian SSR was established by decree of the Estonian SSR Council of People's Commissars on 23 October 1940.

The task of Glavlit was to prevent the disclosure in print and in the media of Soviet military, state and economic secrets with the overall objective of banning the publication of all manner of ideas and information that was unacceptable to the regime. It was also to prevent such ideas and information from reaching libraries. To this end, both pre-publication censorship (the review of control copies of printed works before their publication) and post-publication censorship (review of published printed works, the physical destruction or obstruction of access to works that have proven to be unsuitable) were implemented. In order to carry out censorship, lists of banned literature were drawn up in cooperation with the state security organs, along with enumerations of information that was forbidden to publish in print. These formed the basis for the everyday work of Glavlit's censors, in other words commissioners. Not a single printed work or media publication could be published during the Soviet era without Glavlit's permission (departmental publishing houses practiced self-censorship). In addition to scrutinising printed works, the monitoring of art exhibitions, theatre productions and concert repertoires, the review of cinema newsreels, and provision of guidelines for publishing houses and libraries also fell within Glavlit's jurisdiction. Censors also read mail sent by post and

checked the content of parcels (first and foremost the exchange of postal parcels with foreign countries).

In the latter half of the 1980s, when Mikhail Gorbachev rose to lead the Soviet Union, Glavlit's control functions in society gradually started receding. State censorship was done away with in the Soviet Union on 12 June 1990, depriving the former censorship office of its substantial functions. Glavlit was disbanded in Estonia on 1 October 1990.

The Estonian SSR Glavlit activity overview for the years 1940–1948 is published below. This is a report dated 20 October 1948 from Leonida Päll, the head of the Estonian SSR Glavlit (in office in 1946–1950), to Nikolai Karotamm, the Estonian SSR party boss of that time. This document provides a brief departmental insight into the initial years of the activity of the Estonian SSR Glavlit. It outlines the censorship agency's main fields of activity, highlights the key figures of that time, and describes the agency's concrete achievements, including recording the more important works and authors that had been caught between the gearwheels of censorship.

2018. AASTA KOONDSISUKORD

CONTENTS IN 2018

Artiklid / Articles

- MARK GORTFELDER, JAAK VALGE: Eesti ühiskonna poliitilised hoiakud murranguaastatel 1932–1934 [Abstract: Political attitudes in Estonian society in the pivotal years of 1932–1934] 2/3, 145–174
- TIIT HENNOSTE: Kirjandus kui vastupanu Nõukogude Eestis Teise maailmasõja järgsel perioodil [Abstract: Literature as resistance in Soviet Estonia in the post-World War II period] 2/3, 225–251
- PEETER KAASIK: Kuulujuttudest Nõukogude Eestis partei ja julgeoleku meelsusaruannete põhjal 1944–1953 [Abstract: On rumours described in Communist Party and state security organ reports in Soviet Estonia in 1944–1953] 1, 67–88
- PEETER KENKMANN: Eesti 1930. aastate ajaloo kirjutamisest paguluses [Abstract: On the writing in exile of the history of the Republic of Estonia in the 1930s] 2/3, 175–202
- MART KULDKEPP: Revolutsiooni sidemehed: Eesti enamlikud emigrandid Kopenhaagenis 1918–1921 [Abstract: The couriers of revolution: Estonian Bolshevik émigrés in Copenhagen 1918–1921] 1, 27–66
- AGO PAJUR: Eesti ülevõtmine Saksa okupatsioonivõimudelt novembris 1918 [Abstract: The takeover of Estonia from the German occupying authorities in November of 1918] 2/3, 97–144
- KAAREL PIIRIMÄE: “Tugev Balti natsionalistlik keskus” ning Nõukogude välispropaganda teel sõjast rahuaega ja külma sõtta [Abstract: “The strong Baltic nationalistic centre” and Soviet foreign propaganda: from war to peace and toward the Cold War] 4, 305–336

- ANU RAUDSEPP: Erakirjad infoallikana Eesti ja Lääne vahel stalinismist sulani (1946–1959) [Abstract: Private letters between Estonia and the West as an information source from Stalinism to the start of the post-Stalin thaw, 1946–1959] 4, 255–282
- ANU RAUDSEPP: Kooliõpetaja Gustav Martinsoni (1888–1959) rahvuslik-kultuuriliste vaadete mõjutegurid Esimeses maailmasõjas [Abstract: Influencers of the nationalist-cultural views of the school teacher Gustav Martinson (1888–1959) in the First World War] 1, 3–26
- ANNELI SARO: Nõukogude tsensuuri mehhanismid, strateegiad ja tabuteemad Eesti teatris [Abstract: Mechanisms, strategies and taboo topics of Soviet censorship in Estonian theatre] 4, 283–304
- TÕNU TANNBERG: „Üks võimsamaid relvi võitluses kodanlike natsionalismi vastu on kindlasti Eesti ajalugu...“: Eesti vabariigi perioodi uurimisest Eesti NSV Teaduste Akadeemia ajaloo instituudis aastatel 1946–195 [Abstract: On the study of the period of the Republic of Estonia at the Estonian SSR Academy of Sciences Institute of History in 1946–1950] 2/3, 203–224

Allikas ja kommentaar / Source and commentary

- “Tsensuuri töö on väga vastutusrikas.” Dokumentaalne pilguheit Eesti NSV Glavliti tegevusele aastatel 1941–1948 [Abstract: “The work of censorship carries a great deal of responsibility”. A documentary glimpse of the activity of the Estonian SSR Glavlit in 1941–1948]. TÕNU TANNBERG 4, 337–353

Kroonika / Chronicle

- Balti uuringute 2018. aasta konverentsi Stanfordini ülikoolis. LIISI ESSE 1, 89–92